

Шестакова С. О.

Сумський національний аграрний університет

ЄВРОПЕЇЗМИ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН ТЕРМІНОСИСТЕМИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються тенденції розвитку терміносистеми ринкової економіки, основною з яких визнається інтернаціоналізація словникового складу. Доводиться, що інтернаціоналізація термінології є необхідним засобом комунікації в період економічних і соціальних перетворень, активізації міжнародного спілкування і економічних контактів. Сучасний етап розвитку термінології характеризується значною частиною запозичень з європейських мов. За кількісним складом найбільше запозичених термінів – з англійської мови, яка виступає так званім «термінологічним донором» для інших мов. Зауважується, що на сучасному етапі вже виникає небезпека перенасичення економічної термінології словами іншомовного походження та вимивання національних лексем.

Ключові слова: інтернаціоналізація, європеїзація, запозичення, національні терміни, пряме запозичення, калькування.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Політичні та економічні реформи перших десятиліть ХХІ ст. зумовили значні зміни в лексичній системі української мови. Реагуючи на потреби сучасності, мова постійно вдосконалюється і розвивається, при цьому вона помітно впливає на термінологію та один із її головних компонентів – термін.

Одним із основних факторів, які зумовлюють зміни в більшості мов світу, зокрема й української, є поширення англійської мови як мови міжнародної комунікації, якою сьогодні здійснюється обмін інформаційними ресурсами в галузі економіки, науки, культури, освіти. Необхідність вивчення англійської мови та використання її у професійному і повсякденному спілкуванні, з одного боку, та інтенсифікація міжнародних контактів, з іншого, призвела до активного поповнення української мови запозиченнями з англійської та інших європейських мов.

Як відомо, запозичення в першу чергу з'являються у слабозвинених семантичних зонах, окремі об'єкти і характеристики яких поки не вербалізовані. Використання в різних мовах тих самих слів на позначення наукових понять є нормальним явищем у світовій практиці, оскільки полегшує співпрацю вчених різних країн, пришвидшує обіг інформації. З огляду на це виникає необхідність дослідження запозичених термінів підмови ринкової економіки, особливо з урахуванням ролі, яку відіграють дані лексичні одиниці у процесі сучасних економічних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання дослідження запозичених термінів підмови ринкової економіки були предметом наукової уваги таких відомих українських і зарубіжних дослідників, як Л. Г. Аксютенкова, В. В. Акуленко, І. В. Арнольд, Р. А. Будагов, В. В. Дубичинський, Е. Й. Есенова, Л. П. Крисин, І. Ф. Протченко, Н. Г. Синицька, О. С. Черемська, І. М. Шелепкина та багатьох інших.

Проте, незважаючи на те, що проблема запозичень завжди привертала до себе увагу дослідників, сама лінгвістична природа запозичення, процес засвоєння іншомовних слів і значень системою мови-реципієнта, осмислення прихованого процесу взаємодії двох мов (мови-донора і мови-реципієнта) потребують більш глибокого вивчення.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної роботи є дослідження запозичень-європеїзмів у підсистемі ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На формування терміносистеми ринкової економіки впливає не тільки стан і рівень розвитку сучасної української мови, але і зміни в самій економічній галузі. Розвиток науки, техніки, економіки сьогодні характеризується інтенсивною міжнародною і міжнародною співпрацею, що, безперечно, відбивається і на складі економічної терміносистеми. Не можна не погодитися з Л. П. Крисиним, який стверджує, що «відкрита орієнтація на Захід у галузі економіки, політичної

структури держави, у сферах культури, спорту, торгівлі, моди тощо – всі ці процеси і тенденції, характерні для російського суспільства другої половини 80-х-90-х рр., стали важливим стимулом, що полегшував активізацію вживання іншомовної лексики» [1, с. 168]. Дана теза, без сумніву, стосується не тільки російського суспільства та російської мови. З огляду на європейський вектор розвитку України можна з упевненістю стверджувати, що зміни в лексичній системі української мови зумовлені тими ж чинниками.

Сучасний етап розвитку української мови з погляду лінгвістичних запозичень характеризується, як було зазначено, значною частиною запозичень-англізмів. За кількісним складом найбільше запозичень у семантичних групах, пов'язаних із маркетингом, зовнішньоекономічною і біржовою діяльністю тощо. Більшість лінгвістів визнають, що формування економічної термінології української мови відбувається шляхом запозичення термінів з англійської мови, яка виступає так званим «термінологічним донором» для інших мов. Згідно з нашими спостереженнями англізми активно функціонують практично в усіх сферах комунікації в україномовному середовищі. Проте іншомовні терміни потрапляли в українську терміносистему ринкової економіки не тільки з англійської мови, але й з інших джерел. Аналіз термінів, зафіксованих в «Етимологічному словнику української мови» [2], дозволяє говорити про наявність в аналізованій терміносистемі значної кількості термінів, запозичених з інших європейських мов: голандської (прейскурант), італійської (сальдо, меценат), польської (комісія, компанія, ліцензія, магнат), французької (дивіденд, капітал, кредит, ліміт, ломбард, олігарх, облігація, спекуляція, баланс, аванс, тариф тощо), німецької (біржа, бухгалтер, вексель, валюта, гононар, імпортер, квота, контракт тощо). Як бачимо, значною є кількість запозичень із французької і німецької мов, що, безперечно, викликано зміцненням наукових та економічних контактів України та Західної Європи, а також прагненням української науки інтегруватися в європейську наукову думку.

Не можна не погодитися з думкою О. О. Стишова, який стверджує, що «активне входження до української мови значної кількості іншомовних слів, зростання питомої ваги спільних із іншими європейськими мовами словотворчих процесів є свідченням європеїзації (інтернаціоналізації) лексико-семантичної системи національної мови» [3, с. 9].

Хоча процес запозичення вважається одним із важливих шляхів поповнення лексичного складу

мови, на сучасному етапі вже виникає небезпека перенасичення мови словами іншомовного походження та вимивання національних лексем. Тому, на думку вчених, необхідно ретельно слідкувати за процесом запозичення та його результатом – запозиченим словом. «Запозичення того чи іншого слова доцільно тоді, коли воно дійсно необхідно мові, яка запозичає, якщо воно її збагачує», – підкреслює І. Ф. Протченко [4, с. 89].

Із питань запозичення, видів запозичуваної лексики в науковій літературі існує багато думок. Немає єдиного тлумачення навіть основних понять «запозичення» і «запозичене слово». Під запозиченням, як правило, розуміється процес проникнення лексичних та інших елементів із однієї мови в іншу [5, с. 115]. Запозичення лінгвістичних фактів із однієї мови в іншу визнається найбільш поширеною формою більш широкого процесу, який називається взаємодією мов. Як правило, запозичають слова – це найбільш типовий вид запозичення – від окремих слів до сотень і тисяч лексичних одиниць.

Запозичення іншомовних слів здійснюється двома шляхами: усним і письмовим. Здебільшого сьогодні запозичення здійснюється письмовим шляхом, оскільки «такі види мовленнєвої діяльності, як читання, переклад і коментування іншомовної преси, наукової і публіцистичної літератури, участь в інтернаціональних конференціях, конгресах, спілкування у процесі розробки спільних міжнаціональних технічних і наукових проектів тощо, створюють сприятливий ґрунт для запозичення іншомовної лексики і термінології» [6, с. 143].

Усі запозичення С. В. Гринев пропонує поділяти на два види: пряме запозичення і калькування. Під прямим запозиченням слід розуміти запозичення і матеріальної форми слова, і значення: лексичне запозичення – запозичення матеріальної форми слова і його значення, наприклад: ажіотаж, менеджер, брокер, ріелтор тощо; запозичення тільки матеріальної форми, значення оригіналу змінюється, наприклад: курс (акції, гривні, євро) – ціна, за якою продаються і купуються цінні папери; секвестр (від лат. «відокремлюю») – накладання арешту на майно чи тимчасова передача спірного майна; морфемне запозичення: медіамагнат, суборенда тощо. Під калькуванням, навпаки, слід розуміти засвоєння мовою-реципієнтом не матеріальної форми, а значення чи структури лексичної одиниці: словотвірне калькування (кредитоспроможний – kreditfähig (нім.), фразеологічне калькування (price scissors (англ)). Виді-

ляє дослідник і третій вид – змішане запозичення, при якому одна частина слова є запозиченням, а інша – перекладеною або наявною в мові: напівкальки (макросередовище), напівзапозичення (неліквіди, надприбуток тощо) [7].

Дослідження процесу європеїзації останніх десятиліть ХХ ст. проводилися Н. Синицькою [8]. Терміни були поділені за етимологічним принципом на власне українські, гібридні (тобто терміни, які утворені способом поєднання власне українських та інтернаціональних терміноелементів) та інтернаціональні терміни.

Як зазначає дослідниця, для цього періоду було характерним широке вживання власне українських термінів, хоч і спостерігався постійний приплив запозичень – європеїзмів [8, с. 170]. Значно збільшилася кількість гібридів і посилилась їх роль у терміносистемі. Це означало, що інтернаціональні терміноелементи добре засвоювалися носіями мови та інтегрувалися з українськими терміноелементами в одному терміні чи термінологічному словосполученні. Це явище можна було вважати позитивним, оскільки воно свідчило, що, незважаючи на значну кількість запозичень, українська термінологія субмови економіки розвивалася в достатній мірі самостійно.

Не викликає заперечень, що зміна економічної системи зумовлює революцію в понятійному апараті, вироблення цілого ряду нових фундаментальних категорій, навколо яких групуються і набувають нового звучання старі, що, здавалося б, вже втратили свою пізнавальну могутність і значення. Інтенсивність процесів, що відбуваються в реальній дійсності, провокує величезний приплив лексичних запозичень у субмову економіки. Тому ми не можемо порівнювати попередній період із теперішнім, оскільки інтенсивність входження нових понять надзвичайно висока.

Це свідчить про тенденцію української термінології економіки до широкого вживання інтернаціональних термінів, що призводить до денационалізації цієї терміносистеми, до витіснення власне українських термінів з ужитку, до поганої інтеграції українських та інтернаціональних терміноелементів у терміні. «Необхідна, – вважає Н. Синицька, – тісна співпраця термінологів та фахівців-економістів над аналізом доцільності використання кожного інтернаціонального терміна, можливості вживання власномовного терміна або терміноелемента та, в цілому, над упорядкуванням української термінології субмови економіки» [8, с. 171].

Звичайно, в широкому значенні слова інтернаціональна лексика – суть лексичного запозичення.

Дослідники виокремлюють декілька етапів засвоєння іншомовних слів і термінів [9, с. 10]. Слід зазначити, що запозичення лексичних одиниць являє собою лише один з етапів загального процесу: а) початкова стадія – це використання лексичних одиниць однієї мови в контекстах іншої – стадія переходу. На цьому етапі терміни можуть зберігати в мові-реципієнті свою графічну і фонетичну форму. Наприклад, на цьому етапі для позначення поняття «ввезення товару з-за кордону» вживався термін *importation*, який із часом було витіснено терміном *import* – «ввезення у країну закордонних товарів для промислових і торгових цілей»; б) друга стадія – це запозичення іншомовної лексеми, тобто сприйняття копії іншомовною системою як постійного, хоч і гетерогенного, елемента, відбувається багатократне його використання – стадія входження. На цій стадії ще можливі варіанти подвійної вимови і написання іншомовного слова (франчайзинг і френчайзинг); в) на останньому етапі іншомовна лексична одиниця глибше засвоюється, носії мови припиняють відчувати її іншомовний характер – стадія інтеграції. На цій стадії запозичене слово широко вживається, повністю адаптується до граматики мови-реципієнта. Запозичений термін на цій стадії отримує точну дефініцію і починає використовуватися для творення похідних (лізинг – лізингова компанія, фінансовий лізинг, взяти в лізинг тощо).

На думку вченого, інтерлексеми – це запозичені лексичні одиниці стадії інтеграції (перша стадія – екзотизми, друга – іншомовні слова) [9, с. 11].

За традицією інтерлексемами називають лексичні одиниці, що становлять фонеморфологічні варіанти слів або морфем, які поширюються з одного джерела в неспоріднені мови і мають у цих мовах спільну або схожу семантику та графіку. Немає, однак, спільної думки щодо кількості мов, у яких зустрічалося б слово, щоб його можна було вважати інтернаціоналізмом. Д. М. Шмельов інтернаціональними вважає слова, що представлені в різних, причому неспоріднених мовах, багато з яких беруть початок у давніх мовах – давньогрецькій та латинській [10, с. 65]. Згідно з іншим визначенням інтернаціоналізми – це слова, що вживаються, мінімум, у трьох неспоріднених мовах світу і характеризуються подібністю планів вираження та еквівалентністю планів змісту [11, с. 25]. Існує теза, згідно з якою інтернаціональні слова не повинні мати походження з будь-якої живої мови [12, с. 45]. Відповідно до цього погляду греко-латинські слова мають великий ступінь інтерна-

ціональності, вони характеризуються спільністю формальних та семантичних рис і є найбільш популярною групою інтернаціоналізмів. У той же час низка дослідників підкреслює, що кількість таких термінів збільшується в природничо-наукових та технічних термінологіях, що пояснюється середньовічною традицією латини як мови науки; проте в термінологіях суспільних, гуманітарних наук та мистецтва більше слів із нових європейських мов [12, с. 20], англійської зокрема.

Інтернаціоналізація словникового складу особливо помітна в галузі термінології. Тенденція до інтернаціоналізації яскраво виявляється в економічній та науково-технічній термінології, де через значну інтеграцію науки, техніки в різних мовах світу розширюються зони спільної міжнародної словесно-понятійної відповідності. Це зумовлює створення спільного лексичного і морфологічного фонду в розвинених мовах. Інтернаціоналізація термінології є необхідним засобом комунікації в період економічних і соціальних перетворень, активізації міжнародного спілкування й економічних контактів. У зв'язку із цим посилюється інтерес до інтернаціонального мовного фонду.

Унаслідок процесу інтернаціоналізації стирається суперечність між інтернаціональним характером поняттєвого змісту та національним характером вираження цього змісту. Прикладами інтернаціоналізмів – економічних термінів є слова, що мають ідентичне значення, вимову і відповідне написання: облігація – obligation

(англ.) – Obligation (нім.) – боргове зобов'язання; інфляція – inflation (англ.) – Inflation (нім.) – знецінювання грошей.

Інтернаціоналізація досягнень світової науки й культури породжує інтенсивний процес вирівнювання семантичної наповненості мов, що особливо відчутно в галузі термінології.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку українська мова відкрита для лексичних інновацій, пов'язаних із глобальними інтеграційними процесами в економіці, що значно змінило її терміноапарат. Лексичний склад української мови сучасного періоду динамічно реагує на зміни в економічному житті суспільства. Однією з основних тенденцій можемо назвати інтернаціоналізацію термінологічного складу підмови економіки, яка виявляється у схожості змісту і вираження основного словникового складу економічних терміносистем багатьох європейських мов, що сприяє їх семантичній спільності. Інтернаціональні терміни, позначаючи в усіх мовах одне й те саме, уможливають ефективну міжнародну діяльність і професійне спілкування. Проте широке вживання інтернаціональних термінів призводить до денаціоналізації терміносистеми економіки, до витіснення власне українських термінів з ужитку. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання щодо співвідношення національних та інтернаціональних елементів, специфіки функціонування інтернаціональних елементів і слів в українській мові.

Список літератури:

1. Крысин Л. П. Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков. Москва : Языки славянских культур, 2008. 712 с. (Studia Philologica).
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1, 2, 3. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001331> (дата звернення : 15.03.2019).
3. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця XX ст. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 7–21.
4. Протченко И. Ф. Процессы образования общего лексического фонда и вопрос о заимствованиях. *Лексика и словообразование русского языка советской эпохи*. Москва. 1975. С. 82–100.
5. Муромцева О. Г. Про деякі активні процеси у словниковому складі української літературної мови кінця 80-90-х років XX ст. *Українська мова: З минулого в майбутнє*. Київ. 1998. С. 115–116.
6. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни. *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Москва. 2000. С. 142–161.
7. Гринев С. В. Введение в терминоведение. Москва. 1993.
8. Синицька Н. Інтернаціоналізація як одна із тенденцій розвитку української термінології економіки. *Українська мова: з минулого в майбутнє*. Київ. 1998. С. 169–171.
9. Дубичинский В. В. Процесс интернационализации лексики в русском языке. *Лексика русского языка и методика ее изучения в вузе и школе*. Київ-Харків. 1993. С. 9–12.
10. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык. Лексика. Москва. 1977.
11. Гарш Р. К. Междязычные аналогизмы английского происхождения в немецком и русском языках : автореф. дис. ... канд. фил. наук. Алма Ата. 1978. 26 с.
12. Бельчиков Ю. А. Интернациональная терминология в русском языке. Москва. 1959.

ЕВРОПЕИЗМЫ КАК ОДНА ИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ ТЕРМИНОСИСТЕМЫ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследуются тенденции развития терминосистемы рыночной экономики, основной из которых признается интернационализация лексического состава. Доказывается, что интернационализация терминологии – необходимое средство коммуникации в период экономических и социальных преобразований, активизации международного общения и экономических контактов. Современный этап развития терминологии характеризуется значительным количеством заимствований из европейских языков. Наибольшее число заимствованных терминов – из английского языка, который выступает так называемым «терминологическим донором» для других языков. Акцентируется внимание на том, что на современном этапе возникает опасность перенасыщения экономической терминологии заимствованными словами.

Ключевые слова: интернационализация, европеизация, заимствование, национальные термины, прямое заимствование, калькирование.

EUROPEANISMS AS ONE OF THE COMPONENT OF THE MARKET ECONOMY TERMSYSTEM

In this article the trends of the market economy term system development had been examined, the main of which is the internationalization of lexical composition. It had been proved that the internationalization of terminology was an essential means of communication in the period of economic and social transformations, the intensification of international communication and economic contacts. The modern stage of development of terminology was characterized by a significant number of loans from European languages. There was the largest number of loaned terms from the English language, that was so-called “terminological donor” for the other ones. It had been emphasized that at the present stage there was a danger of economic terminology oversaturation with loaned words.

Key words: internationalization, Europeanization, loaning, national terms, direct loaning, loan translation (calque).